

УДК 338.43.01 : 631.11

Ткачук В.І., к.е.н., доцент,

Кільницька О.С., к.е.н., доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ

На основі аналізу індексів фондівіддачі, землевіддачі та продуктивності праці сільськогосподарських підприємств України здійснена оцінка інтегральної економічної ефективності використання їх виробничого потенціалу. Розрахована динаміка індексів зміни вартості основних виробничих фондів, земельних ресурсів, номінальної заробітної плати с.-г. підприємств, побудовано квадрат використання виробничого потенціалу. На основі отриманих результатів встановлено дисбаланс використання складових елементів виробничого потенціалу та причини низької ефективності розвитку аграрного сектора економіки.

Ключові слова: економічна ефективність, виробничі ресурси, виробничий потенціал, сільськогосподарські підприємства, аграрний сектор, диверсифікація.

V.Tkachuk, O.Kilnitska

THE EFFICIENCY OF PRODUCTION POTENTIAL USE UNDER THE CONDITIONS OF AGRARIAN ENTERPRISES DIVERSIFICATION

At the basis of Ukraine's agrarian enterprises capital, land and labor productivity indices the paper estimates the integral economic efficiency of their production potential use. The authors have calculated the dynamics of indices changes of the capital production assets value, land resources, nominal wages of agrarian enterprises. The square of production potential has also been created. On the basis of the results obtained, the disbalance of production potential components has been set. The paper also considers the reasons of agrarian sector development low efficiency.

Keywords: production resources, production potential, agricultural enterprises, diversification

Ткачук В.И., Кильницкая Е.С.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ДИВЕРСИФИКАЦИИ

На основе анализа индексов фондоотдачи, землеотдачи и производительности труда сельскохозяйственных предприятий Украины осуществленная оценка интегральной экономической эффективности использования их производственного потенциала. Рассчитанная динамика индексов изменения стоимости основных производственных фондов, земельных ресурсов, номинальной заработной платы с.-х. предприятий, построен квадрат использования производственного потенциала. На основе полученных результатов установлен дисбаланс использования составных элементов производственного потенциала и причины неэффективного развития аграрного сектора экономики.

Ключевые слова: эффективность, производственные ресурсы, производственный потенциал, сельскохозяйственные предприятия, аграрный сектор, диверсификация.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Головна умова стійкого функціонування аграрного сектора України полягає в переході його галузей на інтенсивно-інвестиційний напрям розвитку. Це пов'язано не тільки з техніко-технологічним переозброєнням підприємств, а й являє собою доцільність соціально-економічного перетворення, формування повноцінного економічного потенціалу відповідно до інтелектуального багатства певної галузі, регіону, країни. Особливу актуальність має поліпшення якісної характеристики виробничого потенціалу аграрних підприємств, потреба в якій постійно росте.

Сільська місцевість України характеризується різноманітністю родючості земельних ресурсів, надлишком трудового потенціалу, поліпрофесіоналізмом персоналу аграрних

підприємств, багатовидовим складом основних виробничих фондів та оборотних активів. За умов вкрай низьких темпів відтворення матеріально-технічної бази, фізичного і морального зношення основних виробничих фондів, погіршення статеві-вікової структури сільського населення, аграрні підприємства не можуть використати наявний потенціал, забезпечити розвиток різних його видів, підвищити ефективність шляхом диверсифікації діяльності.

Аналіз останніх досліджень у яких започатковано вирішення проблеми. Вищезазначені проблеми розкрито у працях видатних вітчизняних та зарубіжних авторів. Сучасні вітчизняні вчені-економісти аграрники В.Г. Андрійчук [1], В.М. Бесенюк [2, 3], О.М. Бородіна, О.Г. Булавка [9], В.В. Вітвіцький [4], Н.В. Дацій, Н.С. Краснокутська, М.Ф. Кропивко [9], В.С. Кропивко, О.С. Матвієнко [5], В.В. Россоха та інші досліджували теоретико-практичні питання оцінки, формування, структури, відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу аграрного сектора, що у поєднанні з таким видом економічної діяльності як диверсифікація мають сприяти стійкому розвитку регіону, галузі, сільських територій, підприємств.

Для забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарського підприємства важливою проблемою є здійснення оцінки використання його виробничого потенціалу. Це дозволить, насамперед, ліквідувати проблемні елементи у системі використання аграрних ресурсів, регулювати їх дисбаланс, перейти на альтернативні сільськогосподарському види діяльності.

Цілі статті. Метою нашої праці є комплексна оцінка економічної ефективності використання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств України як базова передумова для обґрунтування та розробки напрямів диверсифікації їх діяльності. Теоретичною та методологічною основою дослідження визначено діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення соціально-економічних явищ і процесів, законодавчо-нормативні акти з питань використання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, особисті спостереження авторів. В процесі дослідження використовувалися загальні та спеціальні наукові методи, які ґрунтуються на об'єктивних законах економіки: *метод теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу* – для вивчення теоретичних аспектів ефективності використання виробничого потенціалу підприємств; *різноманітні прийоми економіко-статистичного методу* (статистичне спостереження, порівняння, табличний, графічний, індексний) – при опрацюванні масиву статистичних даних та наочної ілюстрації досліджуваних явищ; *монографічний метод* – застосовано обґрунтування необхідності підвищення ефективності використання окремих складових виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств шляхом диверсифікації; *абстрактно-логічний* – для узагальнення результатів досліджень, формулювання висновків і пропозицій.

Інформаційна база дослідження. Інформаційними джерелами дослідження були законодавчі та нормативні акти України з господарської діяльності та використання виробничого потенціалу с.-г. підприємств, офіційні матеріали Державного комітету статистики України за 2000-2009 рр., довідково-нормативні матеріали і наукова література за темою дослідження, а також інформаційні ресурси світової комп'ютерної мережі Internet.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Науково доведено, що підприємства з високим потенціалом (виробничим, фінансовим, інтелектуальним), як суб'єкт діяльності, є економічно ефективнішими, оперативніше пристосовуються до зовнішніх умов, дозволяють найповніше задовольняти споживчий попит та зводити норму прибутку до середньогалузевої [4, с. 43]. Виробничий потенціал в розвитку економічних процесів потребує управління його використанням, тому виникає необхідність в оцінці ефективності завантаження потенціалу на різних етапах розвитку.

Виробничий потенціал являє собою складну організовану систему різних взаємопов'язаних елементів, тому доцільно визначати рівень ефективності їх використання керуючись загальними засадами співвідношення результату і витрат. Це використано у методиці запропонованій А. Мустафаєвим і А. Спірягіним [6, с. 40]. Вона дає можливість розрахувати інтегральну ефективність виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств. У даній методиці індекс інтегральної ефективності визначається на основі трьох основних показників, які характеризують здатності (можливості) виробничого потенціалу та загальну ефективність виробництва у сільському господарстві, а саме: фондівіддачі ($I_{фв}$), землевіддачі ($I_{зв}$), продуктивності праці ($I_{пп}$). Загальний вид індексу інтегральної ефективності ($J_{еф}$) при наявності N вихідних індексів буде наступним:

$$J_{еф} = \sum \frac{J_n}{N}, \quad (1)$$

Якщо як показники часток ефективності прийняті $I_{фв}$, $I_{зв}$ і $I_{пп}$, то для випадку, коли $N = 3$, ця формула прийме наступний вид:

$$J_{еф} = (I_{фв} + I_{зв} + I_{пп})/3, \quad (2)$$

де $I_{фв}$ – індекс фондівіддачі (відношення вартості валової продукції у порівняних цінах 2005 року до вартості основних фондів);

$I_{зв}$ – індекс землевіддачі (вартісне співвідношення валової продукції до посівних площ);

$I_{пп}$ – індекс продуктивності праці (вартісне співвідношення валової продукції й чисельності працівників).

Результати розрахунків вищезазначених індексів наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Значення індексів фондівіддачі, землевіддачі, продуктивності праці та інтегральної ефективності у сільськогосподарських підприємствах України за 2000-2009рр.
(базовий 2000 р. = 1)

Роки	$I_{фв}$	$I_{зв}$	$I_{пп}$	$J_{еф}$
2000	1,000	1,000	1,000	1,000
2001	1,060	1,040	1,471	1,190
2002	1,271	1,168	1,797	1,412
2003	1,051	0,959	1,389	1,133
2004	1,525	1,263	2,120	1,636
2005	1,554	1,333	2,478	1,788
2006	1,714	1,465	2,970	2,050
2007	1,569	1,396	3,337	2,101
2008	1,746	1,811	5,040	2,866
2009	1,708	1,741	5,329	2,926
2000–2009 (середнє)	1,402	1,318	2,693	1,805

Джерело: власні дослідження на основі матеріалів Держкомстату України [7, 8].

На основі розрахованого за період 2000-2009 рр. середнього значення вищевказаних індексів ($I_{фв}$, $I_{зв}$ і $I_{пп}$) встановлено, що в умовах рівнозначності їх вагомості, найбільші темпи росту має індекс продуктивності праці – 2,693 (майже у 3 рази), при цьому вдвічі менші темпи зростання мають індекс фондівіддачі – 1,402 й землевіддачі – 1,318.

$$J_{еф} = (1,402 + 1,318 + 2,693)/3 = 1,805$$

У підсумку, протягом 2000-2009 рр. інтегральна ефективність виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств України зросла на 80,5% за рахунок трьох рівнозначних складових: персоналу – на 169,3%, земельних ресурсів – на 31,8%, основних засобів – на 40,2%. Незважаючи на позитивне значення індексу інтегральної ефективності за останні роки, чисельні значення індексів основних ресурсних показників мали циклічні коливання та

різні темпи зміни. Найбільш активні тенденції зростання спостерігаються при аналізі індексу продуктивності праці. Так, протягом зазначеного періоду коливання перебували у межах від 1 у базовому 2000 році до 5,329 у 2009 році. Ця ситуація тісно пов'язана із зменшенням чисельності персоналу сільськогосподарських підприємств.

Якщо на даному етапі, з одного боку, ступінь детермінованості перспективних процесів в аграрному секторі через деякі негативні зовнішні явища (інфляційні фактори, високий економічний ризик, зміни рівня процентної ставки тощо) послаблюється, то, з іншого боку, у невеликому діапазоні ресурсозабезпечення з'являються можливості позитивного зрушення. Дослідження основних параметрів невиробничого споживання дозволяє виявити ключові обставини у сфері продовольчого забезпечення. При реалізації будь-якого проекту основне завдання полягає в постійному регулюванні співвідношень між капіталом, випуском і споживанням продукції. Зменшення необхідного обсягу вкладень або скорочення виробничої діяльності негативно позначається на сфері споживання й навпаки та, відповідно, супроводжується низкою труднощів в організації процесу диверсифікації.

Резюмуючи сказане, відзначимо, що досить різка лібералізація цін на капітальні ресурси та багаторазова їх переоцінка сильно послабили темпи розвитку аграрного сектора економіки. Негативні тенденції розвитку агропромислової сфери призвели до часткової втрати управління витратами, грошовими потоками, доходами. Низька ефективність розвитку диверсифікаційних процесів суттєвим чином зумовлені уповільненням темпів зростання господарських потужностей, а саме слабким розвитком виробничого і споживчого потенціалу.

Таблиця 2

Середньорічні індекси інфляції і зміни вартості виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств України, %

Роки	Індекс споживчих цін (інфляції) в країні	Індекс зміни вартості основних засобів	Коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення	Індекс росту номінальної зарплати
2000	125,8	76,9	1,182	113,3
2001	112,0	100,9	1,020	129,7
2002	99,4	92,3	1,000	123,6
2003	108,2	90,5	1,000	119,7
2004	112,3	96,7	1,000	142,0
2005	110,3	100,8	1,035	140,7
2006	111,6	99,3	1,000	133,2
2007	116,6	104,6	1,028	132,5
2008	122,3	121,4	1,152	146,8
2009	112,3	97,7	1,030	112,1
2000–2009 (середнє)	113,1	98,1	1,045	129,4

Джерело: власні дослідження на основі матеріалів Держкомстату України [7, 8].

Результати аналізу (табл. 2), свідчать про коливання індексу інфляції в Україні за період 2000-2009 рр. у дуже широких межах (99,4-125,8 %). Водночас, коефіцієнт індексації оцінки земельних ресурсів коливаються від 1,020 до 1,182, а в окремі роки, при низьких рівнях інфляції, індексацію взагалі не проводили.

Згортання капіталовкладень та зношеність основних засобів сільськогосподарських підприємств обумовили зменшення індексу зміни їх вартості. У середньому за десять років він склав 98,1%. Протягом 2000-2009рр. найбільші темпи зростання вартості виробничого потенціалу спостерігаються за індексом номінальної заробітної плати, середньорічний темп росту якої склав 129,4 %.

Значна диференціація вартості кожного складового елемента не надає реальної можливості для об'єктивної оцінки виробничого потенціалу аграрних підприємств у вартісному виразі. З огляду на вищезазначене, побудовано квадрат виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств України за даними 2009 р., що передбачає використання натуральних і відносних показників. Графоаналітичні моделі мають перевагу наочності результатів і дозволяють оцінити інформацію щодо проблемних елементів потенціалу. За основу проведення дослідження використано чотири основних фактори, що впливають на формування і розвиток виробничого потенціалу.

До них, насамперед, належать:

- трудовий потенціал, що відображений у моделі за рівнем використання фонду робочого часу;
- земельний потенціал за часткою посівних площ у розмірі с.-г. угідь;
- оборотні активи за фактичним рівнем коефіцієнта обороту оборотних активів та максимально досягнутим за період дослідження у сільськогосподарських підприємствах країни;
- основні засоби, що відображають рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств технічними засобами від технологічної потреби (рис.).

Структурні характеристики виробничого потенціалу дають змогу оцінити усталеність, динамічність і рухомість системи. Якщо вектори формують правильну форму квадрата, то це свідчить про збалансований потенціал, що є запорукою ефективної діяльності підприємства. В даному випадку на рисунку відображена спотворена форма квадрата, що характеризується дисгармонією векторів формування виробничого потенціалу.

Найбільш розвинений вектор – використання персоналу с.-г. підприємств, значно менше використано потенціал с.-г. угідь та основних виробничих фондів і найгірше – оборотних активів. Це свідчить про розбалансованість системи використання виробничого потенціалу, порушення кількісних та якісних зв'язків між його елементами, рівнем їх розвитку, конкурентоспроможності. Зовнішній контур квадрата окреслює максимальні можливості с.-г. підприємств щодо досягнення оптимальних параметрів потенціалу, на основі аналізу проведеного нами за 2000-2009 рр.

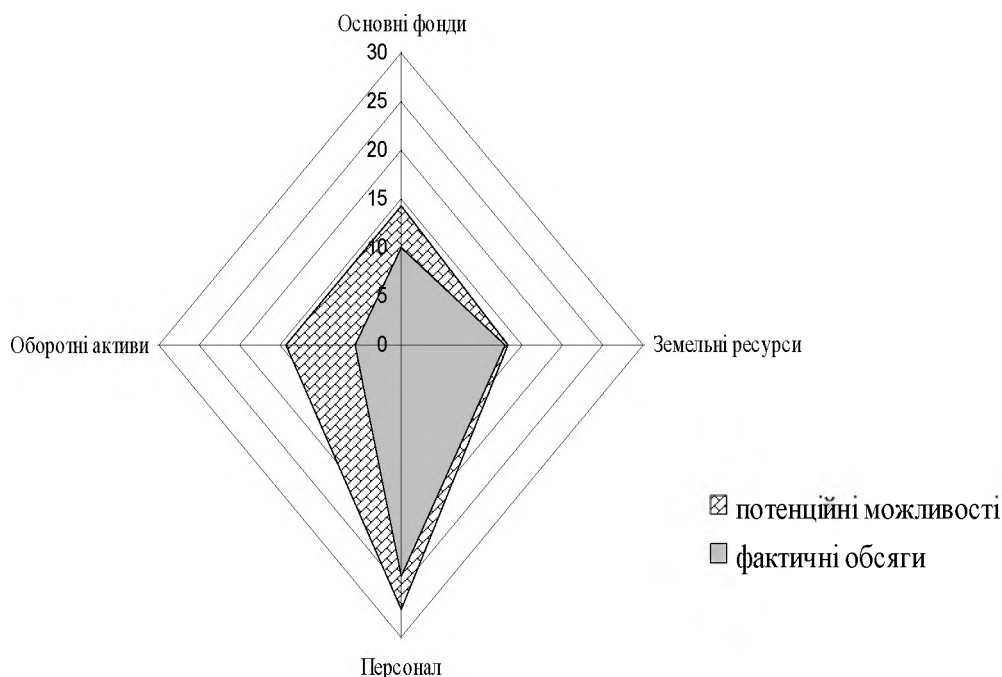

Рис. Квадрат використання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств України у 2009 р.

Джерело: власні дослідження на основі матеріалів Держкомстату України [7, 8].

Висновки. Спостерігається обвальний спад структури виробничого потенціалу аграрної економіки, що характеризується повільними темпами відтворення основних засобів та інвестування; трансформацією земельних угідь; зменшенням обороту капіталу; вивільненням робочої сили. Розбалансованість системи використання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств вимагає створення сприятливих умов для активного перетікання капіталу та робочої сили в аграрному секторі за рахунок проведення великомасштабних заходів щодо реконструкції та модернізації його галузей. Вивільнені ресурси доцільно направляти у прибуткові галузі. Водночас вітчизняний аграрний сектор економіки не володіє потужною виробничою базою, характеризується іммобільністю ресурсів, довгостроковим періодом обороту капіталу, а отже демонструє безперспективність досягнення економічного успіху від диверсифікації.

У цьому зв'язку основний висновок полягає у прискорених темпах формування повноцінного економічного потенціалу аграрного сектора із переважним зростанням інтелектуального ресурсу. Науково-практичний результат полягає у тому, що виробничий потенціал аграрних підприємств варто оцінювати не тільки за витратами на його формування, які постійно зростають, а виходячи із принципів цілеспрямованого вкладання засобів і забезпечення стійкого темпу зростання виробництва, з оцінки доходуотворюючих факторів, що тісно пов'язано з використанням інтенсивних методів функціонування підприємства, що є диверсифікаційними стимулюючими чинниками його розвитку.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: Монографія. / В.Г. Андрійчук / – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Бесенюк В.М. Ресурсний потенціал агроформувань у забезпеченні ефективного господарювання / В.М. Бесенюк // Економіка: проблеми теорії і практики. – 2004. – Вип. 193: в 5 т., т.1. – С. 158–168.
3. Бесенюк В.М. Особливості формування і використання ресурсного потенціалу агроформувань на пореформеному етапі розвитку сільського господарства / В.М. Бесенюк // Агроінком. – 2004. – №11–12. – С. 89–91.

4. Вітвіцький В.В. Нормативна продуктивність – основа раціонального використання ресурсів / В.В. Вітвіцький // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - №9. – С.43-50.
5. Матвієнко О.С. Перспективи диверсифікації виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / О.С. Матвієнко // Аграрний вісник Причорномор'я. – 2008. – № 4. – С. 121-125.
6. Мустафаєв А. Агропродовольственный потенциал северного рынка / А. Мустафаєв, В. Спиригин // Международный с.-х. журнал. – 2010. – №3. – С. 39-40.
7. Статистичний щорічник України за 2009 рік / за ред. О.Г. Осауленко . – К.: Держкомстат України, 2010. – 566 с.
8. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] / За ред. О.Г.Осауленко. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко, О.Г. Булавка та ін. / за ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 454 с.